

Nya ord och uttryck under 1998

Här ger Lena Moberg en exposé över uttryck som var i svang förra året. Författaren ansvarar för nyordsarbetet på Svenska språknämnden.

Nyheter i politik, samhällsliv och näringsliv har liksom tidigare år satt sina avtryck i språket också under 1998. Att det varit valår avspeglar sig i nyord som *tennispolitik* och *valspion*, ord som avslöjar något om spelet i valkulisserna:

Valspion ger svar på tal [rubrik]
Klockan 11.30 kallar Östros till pressträff om moderaternas skatter, klockan 13 svarar m med ett möte. "Tennispolitiken" importerad från USA, har blivit ett nytt inslag inför årets val. För att få underlag till motattackerna skickar partierna ut spioner till varandras möten. Det finns få personer som kan Carl Bildts tal och retorik så bra som NN, socialdemokraternas man vid fronten. Och vid nästan varje s-möte sitter en moderat i salongen och antecknar.
(DN 6/9 1998)

Nyss importerat från anglosaxiskt håll, möjligen bara för ett kort gästspel, är också ordet *spin doctor* som benämning på en ledande partistrateg under valkampanjen:

En "spin doctor" ska tämja media, sätta snurr på nyheterna i en för partiet eller politiken positiv riktning.
(Expressen 12/5 1997)

I valrörelsens slutskede kom statsministerns något oväntade förslag att sänka avgiftstaket inom barnomsorgen, och ordet *maxtaxa*, som dittills levtt ett ganska undanskymt liv i språket, fick en framträdande plats i den följande politiska diskussionen om det vettiga i ett sådant förslag. Finansministern ryckte in till försvar med bl.a. följande meningsyttring på DN:s debattsida den 26/8:

Från borgerligt håll påstås nu att vårt förslag om maxtaxa för daghemsp plats skulle gynna höginkomsttagare. Det är fel.

Återkommande i den politiska debatten (förutom det till leda upprepade *vård*, *skola*, *omsorg*) hördes också uttrycken *idépolitisk kompass*, *idékompass*:

I svensk politik behövs en ideologisk motkraft till en socialdemokrati som kastat sin idépolitiska kompass över bord.
(DN 23/10 1998)

Det behövs en mycket tydligare idékompass för att moderaterna ska växa från drygt 20 till 40 procent. Det var det centrala budskapet då Gunnar Strömmer tog till orda i lördags som nyvald ordförande för Moderata ungdomsförbundet. (Metro 16/11 1998)

Uttrycket *politisk kompass*, bekant sedan tidigare i det politiska språket, kom också till användning när statsministern efter regeringsbildningen presenterade sin nye socialminister:

Det viktigaste för ett statråd är att ha en säker politisk kompass, förklarade statsministern [...] och tillade att få personer i partiet har en "så säker sådan som Lars Engqvist!"

(DN 13/11 1998)

Vinter-OS i Nagano tidigare under året gav inte anledning till några större språkliga nyheter. För första gången i olympiska sammanhang användes förstås den nya *klappskridskon*, som lanserats något år tidigare, snart följd av *klappsکیدان*:

Nästan hela världseliten i skridsko har gått över till den nya klappskridskon. Men det är inte bara inom skridskovärlden som nya bindningar gör revolution. Sekunder ska kapas i längdspåren också. Så i Nagano-OS lär en nyhet vara ett faktum: "klappsکیدان".

(SvD 27/1 1998)

Skon på klappskridskon har gångjärn fram, och vid fränskjutet släpper bakre delen av skon från skridskoskenan som därmed hela tiden har kontakt med isen och ger ett längre skär med större framdrivningskraft. Skrinaren slipper åka på spetsen. "Klapp-klapp" låter det, därav namnet.

(När Var Hur 1999, tr. 1998)

En och annan s.k. affär fick som vanligt ge krydda åt den olympiska anrättningen. Så fråntogs, dock bara temporärt, den kanadensiske guldmedaljören i

snowboard sin medalj, när hans dopningsprov visade spår av *rekreationsdrogen* marijuana.

För oss vanliga soffpotatisar, som nära nog förgäves hade väntat framför tv-skärmarna på svenskt olympiskt guld, yppade sig en ny motionsform, *stavgång*:

Stavgången är här. En ny motionsform för alla åldrar. När skidföret nu är så dåligt tar vi stavarna med på promenaden och förbränner fler kalorier. Samt går säkrare. Friluftsfrämjandet i Stockholm fick idén av finländska kollegor för ett par månader sedan och nappade. Stavgång var inte alls något enbart för elitskidåkare om somrarna. I kvällsmörkret har ett par grupper nu stavgått tillsammans i Nacka och Åkeshov.

(SvD 4/12 1998)

Även om idrotten höll tv-tittarna i ett fast grepp, var det troligen ändå tv-såporna som fångade det största intresset när man efter dagens slit äntligen kunde sjunka ner i soffan och *softa* ('koppla av', 'ta det lugnt') för en stund. Men nu var det inte längre den gamla vanliga, verklighetsfrämmande *vulgo-såpan* som gällde. Mediebranschen, som lagt örat till marken och avlyssnat trenderna, hade lanserat *dokumentärsåpan* eller *verklighetssåpan*, på engelska *docu-soap*:

Det ska vara riktiga människor i år. Senaste modeordet i den svenska tv-branschen är dokumentärsåpa. [...] Dokumentärsåpor med verkliga människor, real characters, i verkliga situationer är sedan några år omåttligt populära i Storbritannien. [...] I

”docusoap” ger man sig ut och skildrar folk i deras vanliga liv med hjälp av såpoperans dramaturgi.

(DN 21/6 1998)

Så kallade docusoaps är nästa stora TV-trend. [...] Josef Hagberg och Camilla Lundegård är två ”vanliga” svenskar som blivit kändisar genom verklighetssåpor.

(Metro 18/6 1998)

Om sedan verkligheten i Rapport och Aktuellt kändes alltför påträngande, kunde man ju alltid *fjärka bort* den (dvs. stänga av den med hjälp av *fjärkan*, ’fjärrkontrollen’, detta ord belagt redan 1991). Kvällen kunde sedan lämpligen avslutas med lite *expressmat*, hastigt hopplöckad på hemväg från jobbet vid Konsumdiskens *matmekano*:

En av Gröna Konsums nya satsningar är ”matmekano” där kunden själv kan plocka ihop en måltid av olika hel- och halvfabrikat.

(Metro 11/9 1998)

Ett glas av systembolagets nya *påsvin* behövde då inte vara helt fel:

Bag in box kan översättas till påsvin, eftersom drycken ligger i en påse som är innesluten i en kartong. Vanliga storlekar är tre eller tio liter och vinet tappas med en liten kran i nederkant av förpackningen. Vartefter påsen töms faller den ihop och någon luft ska aldrig kunna slippa in.

(DN 14/6 1998)

Guldkanter i tillvaron av olika slag kunde antagligen behövas för att människor skulle orka med sitt *högstressarbete* med

höga fysiska och psykiska krav och litet beslutsutrymme. Att vara t.ex. *vårdkoordinator* var säkert inte någon sinekur under det gångna året:

En alltmer central position på sjukhuset innehas av vårdkoordinatorerna, de som lägger pussel för att så många som möjligt ska få plats och vård.

(DN 6/7 1998)

För många var problemet emellertid det omvända, de saknade arbete. Olika samsättningsprojekt såg dagen, och *den tredje sektorn* antogs vara ett område som i framtiden skulle kunna ge fler arbetstillfällen:

Någonstans mitt emellan den offentliga sektorn och den privata finns en möjlighet att skapa nya jobb – en möjlighet man sällan talar om. Av de sysselsatta i Sverige finns minst 4 procent i vad som på EU-språk kallas den tredje sektorn. Här finns anställda i folkrörelser, föreningar och kooperativ där vinsten inte är det huvudsakliga intresset. – Dessutom finns det undersökningar som pekar på att motsvarande omkring 300 000 heltider utförs som obetalt arbete i den här sektorn. [...] Europakommissionen räknar med att sju miljoner människor i Europa arbetar inom ”den tredje sektorn”. Här ryms föreningar och kooperativ som ofta arbetar med olika sociala frågor, miljö, kultur eller idrott – en möjlig tillväxtmotor som EU hoppas mycket på.

(DN 17/10 1998)

Ett yrke som troligen har framtiden för sig är *IT-pedagogen*:

I februari nästa år är den första kullen IT-pedagoger klar med sin utbildning. WM-data sköter utbildningen på uppdrag av organisationen SwIT, skriver Arbete & IT. Utbildningen varar i 26 veckor och sedan är det meningen att IT-pedagogerna ska bli anställda på företag för att hjälpa personalen att hantera sina datorer, både via utbildning och personlig hjälp.

(Metro, Nytt Jobb-bilagan
19/11 1998)

Hur sårbart vårt datorberoende samhälle är visade sig under den gångna hösten, när Smittskyddsinstitutet och Karolinska institutet bombarderades med e-post av *djurriätsaktivister* (belagt redan 1995). Men fenomenet *e-postbombning*, som i värsta fall innebär att hanteringen av e-post helt slutar att fungera för den drabbade, tycktes inte vara någon nyhet för Telia:

Enligt Telias säkerhetschef [...] är e-postbombning ett växande problem för svenska företag. – Ett par gånger i veckan har vi en kund som drabbas. Oftast är det kompisar som okynnesskickar mängder av brev till varandra. Även Telia har råkat ut för brevkampanjer då 10 000 brev störtat in, senast för ett år sedan.

(DN 12/10 1998)

Mera fredliga aktivister gick i *trädkramarnas* (se nyordslistan i Språkvård 2/1987) fotspår. 1997 års *brokramare*, *rälskramare* och *sjukhuskramare*, som ömmade för rivningshotade eller nedlägningshotade objekt i sin omgivning, följdes 1998 av *byakramare* och *Kohlkra-*

mare (anhängare till den nyligen avgångne tyske förbundsprezidenten), och nu senast, 1999, av *kärnkraftskramare* och *skattekramare*:

Ett av målen med skatteöverläggningarna måste därför vara en plan för att sänka skattetrycket kraftigt på sikt. Det är därför oroande att Erik Åsbrink inte alls berör problemen med den sårbarhet som skattetrycket skapar i sin artikel. För det är ju många inom hans eget parti som inte alls vill sänka skattetrycket, utan snarare vill höja det. [...] Och lyckas inte Erik Åsbrink få dessa skattekramare att förstå riskerna med det höga skattetrycket, så lär den svenska ekonomin snart vara på väg emot en ny kris.

(Norrtelje Tidning 28/1 1999)

Trots alla problem ute och hemma tycks, åtminstone av tidningarna att döma, många ha varit helt upptagna av att odla en egen livsstil. Som en konsekvens av detta har också bruket av ordet *livsstil* tilltagit under hela 1990-talet. Till den tidigare raden av sammansättningar med detta ord, t.ex. *livsstilsbil* (äldsta belägg 1994), *livsstilsprogram* (om tv-program, 1993), *livsstilsmagasin* (om tidning, 1993) och *livsstilsreklam* (1993), sållade sig 1998 också ordet *livsstilspiller*:

Impotensmedlet Viagra tillhör en ny trend inom läkemedelsbranschen som en del kallar livsstilspiller eller komfortmediciner – mediciner som inte bara används till att bota sjukdomar utan också av friska människor som vill höja sin livskvalitet.

(SvD 23/10 1998)

Varifrån impulserna hämtats till alla *livsstilstrender* (1998) står inte alltid helt klart, men i fråga om *livsstilssporter* (1996) råder inget tvivel. Till sporter av det slaget räknas enligt Expressen den 15/2 1997 bl.a. *bungyjumping*, *snow-mountainbike*, *beachvolleyboll*, *snow-board* och *waveskiing*, alla med tydligt ursprung i (amerikansk) engelska.

Angloamerikansk påverkan på svenskan gör sig inte bara påmind i direkta lån. Ibland visar den sig i en översättning ord för ord som kan te sig märklig för ett ovanligt öga eller öra. Det engelska *outstanding* 'enastående', 'framstående', som sedan länge också förekommit som direktlån i svenskan, särskilt i sportspråk, dyker t.ex. upp i ett sportreferat våren 1998 i översättningen *utstående*:

Limpar skulle ha utmanat mer. Med sin fart och tvåvägsteknik var han på förhand som så många gånger förr banans utstående begåvning. Nu hamnade han ofta på mellanhand i sin iver att lyckas. (SvD 20/5 1998)

Under året som gått har det också funnits rikliga tillfällen att se och höra ordet *bekvämt* användas i vissa uttryck i betydelsen 'väl till mods', 'avspänd', 'ledig'. Uppenbarligen är det en motsvarande användning av ordet *comfortable* i engelskan som ligger bakom det nya bruket i svenskan, som kan spåras tillbaka åtminstone till 1995:

Det enda negativa med tröjorna var att en del av spelarna inte kände sig riktigt bekväma i tigha kläder.
(DN 9/7 1998)

Med på podiet fanns Britta Lejon [...] Kjell Larsson [...] och Ingegerd Wärnersson. De såg inte alldeles bekväma ut i sina nya roller som statsråd.
(SvD 7/10 1998)

I samma betydelse har också *komfortabel* kommit till användning:

Vad tänker han [dvs. sångaren Christer Sjögren] när han sjunger? – Då är jag bara uppfylld med något jag verkligen tycker om. Jag känner mig befriad, komfortabel.
(DN 8/12 1996)

Och den som kommit för att höra de nästan 30 år gamla tidlösa låtarna [...] får valuta för biljetten. Fogerty känner sig äntligen komfortabel att spela dem.
(DN 11/9 1998)

Det var ett villkor från vår sida att det skulle bli ett rent kontantbud. Jag tror inte att de mindre aktieägarna hade varit komfortabla med att få ett ägande i ett ganska okänt amerikanskt bolag.
(SvD 8/1 1999)

Under de sista åren har vi också mötts av en hel del nya ord med ändelsen *-ism*, varav några uppenbarligen är översättningar av motsvarande bildningar i engelskan, t.ex. *ålderism*:

Könsbaserade generaliseringar går under rubriken *sexism*. Dito om folkslag kallas *rasism*. Fenomenet fick namn och blev en del av språket. Då kunde de identifieras och motarbetas på allvar. I engelskan finns termen "ageism". Ordet dyker upp när folk i samma åldersgrupp klumpas ihop och dras över en kam. När äldre

damer exempelvis får mindre socialbidrag eftersom de äter mindre än unga män skulle vi behöva ett liknande ord i Sverige. Kanske skulle vaksamhet för "ålderism" även sätta stopp för vanan att ge alla under trettio den homogena och något omyndigförklarande titeln "ungdom".

(DN 29/9 1996)

Engelskans *partyism* kan inte heller utslutas som mönster för svenskans *partism*, liksom engelskans *favo[u]ritism* för svenskans *favoritism* (det senare belagt redan 1995):

Han vill att moderaterna går ifrån "partismen" det vill säga att det egna partiet alltid har rätt och de andra fel.

(SvD 11/12 1998)

Styrsystem måste ändras, favoritism vid tillsättandet av vissa högre tjänster skrotas, bedrägerier på hög nivå bestraffas.

(SvD 12/12 1998)

Om andra svenska nybildningar som *budskapism* (1996 i en recension av roman med tydligt politiskt budskap), *hycklerism* (1998) och *IT-ism* (1998 om föreställningen att IT är det enda saliggörande) har uppstått spontant eller genom påverkan från något annat språk är däremot mera ovisst. Ordbildningsmönstret tycks i alla händelser vara på modet.

Genom påverkan av så gott som lika-lydande ord i engelskan kan redan etablerade svenska ord användas på nytt sätt eller i ny betydelse. Sedan början av 1990-talet har exempelvis substantivet *senior* börjat användas som adjektiv, under 1998 noterat i uttryck av typen

den seniore forskaren, två seniora bankmän. På liknande sätt har *junior* förekommit som adjektiv i sammanhang som *de juniora tjänsterna inom EU* (1995) och nu senast i ytterligare en ny position:

Över detta beslut ondgör sig NN (6/12). Efterträdaren skulle enligt hans mening ha blivit alltför "junior". Styrelsen borde i stället ha utsett någon av de äldre forskare med längre publikationslistor, som han tror sig veta fanns bland dem som hade anmält intresse. (SvD 17/12 1998)

Det nya bruket av *senior* och *junior* i svenskan har med all säkerhet sitt ursprung i motsvarande användning av engelskans *senior* och *junior*.

Under 1990-talet har vi också kunnat iaktta hur ordet *ikon* genom påverkan från engelskans *icon* mer och mer börjat användas i betydelsen 'symbol'. Betydelseutvecklingen påbörjades i svenskan troligen redan på 1970-talet i och med att de grafiska symbolerna på en bildskärm kallades *ikoner*. Nu används *ikon* allt oftare i sammanhang där det handlar om mänskliga symboler:

Som olympisk ikon är Lewis naturligtvis ett kap för Stockholms OS-kampanj.

(DN 6/7 1997)

Och i en del sammanhang ser *ikon* närmast ut att kunna betyda 'portalgestalt', 'fixstjärna', 'kultfigur'. Så här skrev t.ex. Ernst Brunner om Selma Lagerlöf i Dagens Nyheter den 3/10 1998:

Selma Lagerlöf var mån om sitt eftermäle. I sitt radiotal från 80-årsdagen,

på väg ner i ”dödsskuggans dal, in i glömskan och tystnaden” hoppas hon att det verk som hon ”efter fattig förmåga sökt utföra är någonting att ha och kanske skall leva kvar i någon mån” när hon själv är försvunnen. Radiotalet var inte bara tomma ord från en åldrande konstnär, som långt innan hon fick sitt porträtt på en penningssedel redan blivit en ikon för det svenska folket.

Ännu ett väletablerat ord som i svenskan fått ett nytt användningsområde är slutligen *portal*, bekant för de flesta Internetanvändare:

En portal är en sida som webbanvändare först går till för att kolla nyheter, se vad som är på gång, använda sökmaskinen och i största allmänhet

utsätta sig för (reklam)impulser att klicka vidare. Det vanliga är att sidan är förvald som startsida (eller hemsida) i det webbläsarprogram som den blivande Internetinnehavaren får när han eller hon abonnerar på Internet. Det medför att avsändaren automatiskt hamnar där varje gång som webbläsaren aktiveras. I Sverige är det Telias Passagen och Postens Torget som är de största portalerna.

(DN 20/5 1998)

Med detta lämnar vi år 1998, tackar alla som bidragit till denna årsberättelse (Språkvårds läsare, PressText, Mediearkivet, Språkdata och Svenska Akademiens ordboksredaktion) och hoppas på en god fortsättning på nyordsåret 1999.

Följande nya ord och uttryck behandlas i artikeln:

bekväm, brokramare, budskapism, byakramare, djurrättsaktivist, dokumentärsåpa, docusoap, e-postbombning, expressmat, favoritism, fjärka, fjärka bort, hycklerism, idékompass, idépolitisk kompass, ikon, IT-ism, IT-pedagog, junior, klappsida, klappskridsko, Kohlkramare, komfortabel, kärnkraftskramare, livsstilsbil, livsstilsmagasin, livsstilspiller, livsstilsprogram, livsstilsreklam, livsstilssport, livsstilstrend, matmekano, maxtaxa, outstanding, portal, påsvin, rekreationsdrog, rälskramare, senior, sjukhuskramare, skattekramare, spin doctor, stavgång, tennispolitik, tredje sektorn, utstående, valspion, vårdkoordinator, ålderism